

Legislació i medi ambient: notes d'interès terminològic

La terminologia ambiental, reflex d'un camp vast, pluridisciplinari i estretament vinculat a l'evolució de les noves tecnologies i de la investigació científica, es troba actualment en procés de consolidació i d'expansió. Malgrat tenir una tradició limitada, molts tecnicismes propis d'aquest lèxic especialitzat, com ara *deixalleria*, *disminució de la capa d'ozó*, *descontaminació*, *etiqueta ecològica*, *abocador de residus*, etc., es van incorporant molt ràpidament a la llengua general.

En aquest procés hi han tingut molt a veure els mitjans de comunicació de massa, veritables (o efectius) difusors de neologismes, els quals, recollint l'interès general cada cop més gran per l'entorn, han dedicat, des de punts de vista diversos, suplementos sencers, noves seccions, programes, etc. al medi ambient, utilitzant així —i popularitzant— terminologia ambiental.

Però si bé s'ha afirmat en més d'una ocasió que no hi ha un lèxic pròpiament ambiental —la terminologia del medi ambient seria deutora de la terminologia d'altres disciplines, com ara la biologia, la botànica, l'ecologia, etc.—, i que més que una terminologia amb característiques pròpies el que hi ha són diverses terminologies de característiques diferents utilitzades per un grup ampli i divers d'especialistes,¹ a mesura que les ciències ambientals vagin adquirint relleu aquesta afirmació caldrà anar matisant-la cada vegada més.

En aquest sentit, una branca relativament nova del medi ambient, la del dret ambiental, íntimament vinculada amb la gestió ambiental, sí que genera terminologia *pròpia*, i molta, i de manera creixent.

En efecte, la necessitat de regular la protecció del medi ambient, és a dir, de fixar les mesures per prevenir, disminuir o eliminar els agents naturals o artificials que pateix o que pot patir el medi, ha donat lloc a la generació contínua de nous termes. Un procés que té lloc no sols per facilitar la transferència de coneixements, sinó fins i tot, tal com arriben a reconèixer els mateixos textos legals, per possibilitar-la. Fixem-nos com s'explicita aquesta voluntat d'aclariment terminològic en el paràgraf següent de la Llei reguladora dels residus:

«Aquesta regulació parteix d'un ampli quadre de definicions adoptades de les directives comunitàries sobre aquesta matèria, amb l'objectiu d'instituir una terminologia comuna que permeti de superar el que fins ara ha estat un focus de conflicte en la delimitació competencial i en la determinació de responsabilitats, i fixa els objectius bàsics de la protecció de la salut de les persones i del medi ambient i la preservació de la natura.»²

En aquest article volem destacar precisament la importància dels textos legals en la generació i consolidació de la terminologia amb exemples concrets procedents de la legislació ambiental vigent a Catalunya. I és que el paper dels legisladors, com veurem, és en aquest sentit enorme, perquè, com ha dit B. de Bessé, el poder d'assignar denominacions a una noció és precisament en mans de qui estableix el contingut —i els significants— dels textos de tipus legal.³

Repercussions terminològiques de les disposicions legals sobre medi ambient

És en aquest context que el TERMCAT ha elaborat, amb la participació de tècnics i especialistes procedents principalment del Departament de Medi Ambient i dels organismes que hi estan adscrits (Junta de Residus i Junta de Sanejament), un *Diccionari de gestió ambiental*.⁴ Un diccionari que vol ser una primera aportació a la sistematització del lèxic ambiental, específicament del que correspon a la gestió del medi (malgrat que recopili també terminologia més general), i que es fa ressò de 1.700 termes catalans, a mig camí de ser fixats o ja completament consolidats, i de les respectives equivalències en anglès i castellà.

Il·lustrarem amb exemples extrets d'aquest diccionari el rellevant paper que tenen les disposicions legals en la generació i la fixació de la terminologia ambiental. No volem fer, ni escauria de fer-ho en aquest article, una caracterització d'aquest lèxic, que, si més no en part, ja han fet alguns autors.⁵

Els textos legals poden ser determinants per a l'èxit d'un neologisme especialitzat (o neònim), per la qual cosa tenen —o podrien tenir— un paper fonamental en la normalització lingüística. I poden ser-ho perquè, entre d'altres raons, fixen i sistematitzen conceptes. Perquè arriben a ser, en definitiva, veritables productors o consolidadors de terminologia. La manera de sistematitzar i de fixar aquests conceptes, però, pot variar.

Sovint, com veurem a continuació, per evitar ambigüitats i guanyar en precisió, abans de la redacció pròpia d'una disposició legal el text estableix la terminologia que farà servir, generalment mitjançant llistes de termes amb definicions. En d'altres ocasions, en canvi, l'objecte de la disposició legal és precisament la fixació de determinats conceptes. I, en qualsevol cas, sigui o no un objectiu final, aquests textos utilitzen —contribuint més o menys voluntàriament a la seva fixació— una terminologia i no una altra, fet que comporta sempre una tria poc o molt deliberada.

A diferència de les normes estandarditzadores de productes i processos industrials, unitats de mesura, etc., que en principi són objecte del consens i que solen recomanar més que no pas obligar, si més no als països occidentals, els textos legals són impositius i acostumen a establir sancions per als qui no els segueixen.⁶ Independentment, doncs, de si les denominacions que proposen o que utilitzen són més o menys afortunades, aspecte del qual les normes tenen segurament més cura, els termes que vehiculen no deixen de ser «termes de llei» i tenen, en molts casos, vigència legal.

Amb tot, hem de dir també que cal anar amb compte a l'hora de donar en tots els casos un valor universal als establiments de conceptes legals, perquè de vegades, més que fixar un terme o sistematitzar un grup de nocions, aquestes disposicions no pretenen anar més enllà d'una especificació circumstancial o d'un acotament puntual vàlids només per a aquell text.

Així mateix, s'ha de tenir present que una dificultat afegida de la legislació ambiental vigent a casa nostra és que, a banda de la seva extensió desmesurada, que sovint la fa pràcticament inabordable per part dels mateixos destinataris —només d'àmbit comunitari hi ha gairebé 500 disposicions ambientals—,⁷ consta de diferents estrats o nivells (el municipal, l'autonòmic, l'estatal, el comunitari), els quals no sempre fan servir les mateixes solucions terminològiques.

Espais naturals i termes d'ús restringit

En referir-nos als termes que apareixen als textos legals, hem de distingir entre els termes *definites* i els termes *utilitzats* per aquests textos. Per exemple, la Llei

d'espais naturals, entre molts altres aspectes, regula, dotant-los de forma i definició legal, els espais naturals de protecció especial, que fixa en nombre de quatre: *parc nacional*, *paratge natural d'interès nacional*, *reserva natural* i *parc natural*.⁸ Notem, a més, el to indubtablement prescriptiu de la Llei en l'article 31, que citem literalment:

«Les designacions de “parc nacional”, “paratge natural d'interès nacional”, “reserva natural” i “parc natural” només es poden utilitzar per als espais naturals que compleixen les condicions establertes per aquesta Llei i, si s'escau, per la legislació bàsica actual.»

És a dir: després d'haver sistematitzat les nocions, d'haver-les definit i d'haver fixat una denominació per a cadascuna d'elles, la Llei en delimita amb precisió l'àmbit específic —i exclusiu— d'ús. Amb el poder legislatiu darrere, l'èxit d'aquests termes està pràcticament assegurat. Es pot garantir, d'altra banda, d'alguna altra manera més contundent i efectiva? En aquest sentit, és significatiu que el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans reculli de forma pràcticament literal les definicions establertes per aquesta Llei per als termes *parc nacional*, *parc natural* i *reserva natural*.

Generació i reciclatge de termes: la Llei de residus

Vegem ara també alguns casos procedents de la Llei reguladora dels residus. Com en la llei anterior, aquest text, rellevant com veurem des d'un punt de vista terminològic, inclou neologismes especialitzats utilitzant-los contextualment o amb definició explícita. Així, disposa d'un punt específic —l'article 3— d'establiment de conceptes bàsics (per exemple *residu*, *rebuig*, *valorització* o *subproducte*), i d'altres —com l'article 29— de classificació de nocions (*residus especials*, *residus no especials* i *residus inerts*).

Si examinem amb una mica més de detall aquesta Llei, hi trobarem un dels termes que fa uns pocs anys ningú que no fos de l'àrea coneixia i que avui podem afirmar que s'ha integrat plenament a la llengua general: *deixalleria*, un concepte que precisament aquesta Llei consolidà el 1993. A l'èxit d'aquesta forma, creada paral·lelament a la forma francesa *déchetterie* i posada en circulació sense que hi hagués cap referent castellà conegut, segurament no hi és aliè el fet que tingui un aval legal, ni tampoc, és clar, que hagi estat profusament difosa pels mitjans de comunicació. També hi ha ajudat, naturalment, el fet que sigui una paraula formada per l'adjunció d'un sufix de lloc molt productiu en català (*-eria*) a un substantiu d'ús comú, *deixalla*, perquè esdevé transparent i desxifrabable de forma intuïtiva. Val a dir que, a tall d'anècdota significativa, durant un temps la premsa catalana en castellà va mostrar una insòlita vacil·lació a l'hora de transcriure aquest tecnicisme, i tan aviat escrivia la forma catalana entre cometes, com l'adaptava al castellà amb un genèric *centro de recogida*, o bé, més darrerament, es decantava per traduir-la literalment: *desechería*, forma que encara avui és corrent de veure marcada amb cursiva o cometes, com si encara passés pel trànsit de no ser considerat del tot un mot castellà.

Un altre cas de neologisme reproduït per la Llei (bé que d'interpretació menys directa), que, a més, demostra que la compartimentació de la realitat que fa un camp d'especialitat pot diferir força de la que es fa en llengua general, és el del terme *valoritzar* i el substantiu corresponent *valorització*. Així, els gestors ambientals, que entenen la *valorització* com el «conjunt d'operacions que tenen per finalitat que un residu torni a ser utilitzat, totalment o parcialment»,⁹ estableixen una sèrie de matisos entre els termes *reciclatge*, *reutilització*, *regeneració* i *recuperació* que en llengua general no solem fer.

D'entrada, consideren que tots quatre són, al mateix nivell, *opcions de valorització*, amb uns límits precisos: el *reciclatge* és la reincorporació d'un residu al procés de fabricació del producte original (un envàs de vidre que serveix per fabricar nous envasos de vidre, per exemple); la *reutilització*, el fet d'utilitzar de nou un residu en la seva forma original, és a dir, sense modificar-lo, encara que no sigui per al mateix ús original (per exemple reomplir ampolles buides); la *regeneració* consisteix a fer que un residu tingui una altra vegada les qualitats que tenia originalment, totalment o parcialment, de manera que torni a ser possible de fer-lo servir en el mateix estat que tenia abans d'esdevenir residu, i la *recuperació* seria senzillament l'opció d'aprofitar els recursos valuosos d'un residu. Des del punt de vista formal potser es podria discutir si per a la noció a la qual dona nom calia un terme paral·lel a l'anglès *valorization*. Tal vegada, posats a especialitzar mots de llengua general, s'hauria pogut triar un mot ja existent que fos, a més, transparent i motivat, com per exemple *aprofitament*. En qualsevol cas, el verb *valoritzar* presenta una estructura similar a la d'altres verbs transitius integrats per un substantiu i el sufix *-itzar* per indicar que l'objecte de l'acció passa a tenir la propietat definida pel substantiu (com ara *vigoritzar*: 'donar vigor' [a algú o alguna cosa]), de la mateixa manera que *valoritzar* és 'donar valor' [a alguna cosa].

Fins aquí hem vist casos de termes *definitos* o *acotats* conceptualment per lleis. Naturalment, el volum de termes senzillament *utilitzats* o *vehiculats* per textos legals és molt més gran, com és lògic que passi en documents centrats en un domini d'especialitat concret. A la mateixa Llei reguladora dels residus trobarem, per exemple, terminologia general de l'àrea (*medi ambient, flora, fauna*), termes que pertanyen a la gestió ambiental només pels seus efectes reals o potencials sobre el medi (com ara *pila, fluorescent* o *plàstic*), i també termes que ja han estat definits en altres àmbits, com ara el sintagma en vies de lexicalització *principi* «*qui contamina, paga*» (en francès *principe pollueur-payeur*; en anglès *polluter-pays principle* o *principle* «*who pollutes, pays*»), introduït fa temps per l'Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic (OCDE).

Altres textos legals. Formes col·loquials i formes estàndard

Els exemples que hem anat exposant fins ara han procedit sempre de lleis, però en tot moment hem parlat expressament de textos o disposicions legals en general perquè una ordre o fins i tot una resolució poden tenir el mateix paper impulsor o avalador de termes. Vegem, per acabar, com aquests textos de rang legal menor poden influir també a l'hora d'estandarditzar una forma quan n'hi ha més d'una per designar el mateix concepte (aplicant doncs un dels principis de la teoria terminològica, que aconsella evitar la proliferació de sinònims). És el cas de *purins, sucs* i *fems líquids*, que denominen la barreja de dejeccions sòlides i líquides amb restes de jaç i de productes d'alimentació animal (i que des del punt de vista ambiental poden provocar, si no reben el tractament adequat, un impacte negatiu). Les formes utilitzades habitualment són *sucs* (única amb entrada pròpia al *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans i definida precisament amb el sintagma *fems líquids*) i el manlleu del francès *purins*. La primera, però, probablement perquè es percep com a col·loquial, tendeix a ser arraconada pels textos legals a favor de *purins*,¹⁰ la qual, a més, coincideix amb la solució adoptada pel castellà i l'italià (*purines* i *purino*, respectivament). Ha estat a partir de *purins*, per altra part, que s'ha format el derivat *purinera* i la forma sintagmàtica *fossa de purins*.

El lèxic ambiental ha tingut, a banda dels canals propis dels llenguatges d'especialitat —manuais tècnics, revistes especialitzades, publicacions sectorials, normes, etc.—, dos canals de difusió extraordinaris: un d'ells, constituït pels mitjans de comunicació de massa, ha contribuït decisivament a popularitzar bona part de la terminologia ambiental. El segon canal, constituït pel conjunt vastíssim de disposicions legals vigent, no només ha cooperat en aquella difusió, sinó que ha fixat i sistematitzat bona part d'aquesta terminologia. En aquest sentit, hem destacat el paper fonamental dels legisladors a l'hora de fixar neologismes, tant si són formals com si són neologismes semàntics. En conjunt han contribuït de manera decisiva al fet que un bon nombre de nous termes del lèxic ambiental hagin traspassat en un període de temps relativament curt el llindar específicament tècnic i científic per incorporar-se a la llengua general.

D'altra banda, hem de concloure, per tot el que s'ha dit, que els textos legals poden ser —han de ser— una font de primer ordre per al buidatge de termes i el contrast d'informacions durant el procés d'elaboració de diccionaris. I més enllà de l'estricta treball terminològic poden ser útils a l'intermediari lingüístic que fa una recerca terminològica puntual per confirmar conceptes i denominacions que no troba en obres lexicogràfiques ni terminològiques. Sempre, naturalment, sense perdre de vista que els textos legals són circumstancials, que es modifiquen sovint i que poden esdevenir caducs en poc temps.

1. Vegeu Krieger, M. da G. [et al.] (1996) «Environmental dictionary: from theory to practice». *Meta*, 41-2, p. 259-264. Part de les reflexions que conté l'article havien estat exposades a Krieger, M. da G. [et al.] (1993) «Terminologia do direito ambiental». *Terminologias*, 7-8, p. 52-61. I també a Krieger, M. da G.; Favero, T. O. (1992) «À propos de la terminologie de l'environnement». *Terminologies nouvelles*, 8, p. 44-47.
2. Apartat X de l'exposició de motius de la Llei 6/1993, de 15 de juliol, reguladora dels residus. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (28 de juliol de 1993), núm. 1776, p. 5249-5261.
3. Citat per Krieger (1996), *op. cit.*, p. 263.
4. TERMCAT, Centre de Terminologia (1997) *Diccionari de gestió ambiental*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana [En premsa].
5. Vegeu, per exemple, els casos comentats per Carles Riera (1994) a *El llenguatge científic català*. Barcelona: Barcanova, p. 88-106.
6. Vegeu Cabré, M. T. (1992) *La terminologia. La teoria, els mètodes, les aplicacions*. Barcelona: Empúries, p. 409-415.
7. Se'n feia ressò el periodista Rafael Ruiz al diari *El País*: «La legislación sobre medio ambiente está repartida en un laberinto de 14.000 normas.» (*El País*, 25/11/96).
8. Articles 21-25 de la Llei 12/1985, de 13 de juny, d'espais naturals. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (28 de juny de 1985), núm. 556, p. 2113-2119.
9. Definició estreta del *Diccionari de gestió ambiental*. La Llei de residus no arriba a definir aquest terme, però en restringeix l'ús (article 3, apartat 1, lletra f, i annex II de la Llei 6/1993, de 15 de juliol, reguladora dels residus).
10. És arriscat parlar de termes «arraconats» quan es tracta de conceptes tan vius com els que tractem. Per això preferim parlar de «tendència». Per a l'ús oficial de *purins* vegeu, de tota manera, el Programa de gestió de les dejeccions ramaderes a Catalunya, aprovat per la Resolució de 12 de desembre de 1996 del Departament de Medi Ambient (DOGC, 23/12/96), o l'Ordre de 10 de juny de 1992 (DOGC, 26/6/92), per la qual es promouen actuacions que evitin l'impacte negatiu dels purins de porcí.

Notes

